

Warszawa, 07.01.2024

Dr hab. Małgorzata Molęda-Zdziech, prof. SGH

Katedra Studiów Politycznych

ISM KES SGH

mmoled@sgh.waw.pl tel. 603952539

Recenzja rozprawy doktorskiej *“Economic refugees: an analysis of persecution and cross-border displacement in the new global era”/ „Uchodźcy ekonomiczni: analiza prześladowań i przesiedleń transgranicznych w nowej globalnej erze”* napisanej przez Pana Shepherd Mutsvara, pod opieką promotora: dr. hab. Joanny Bar prof. UJ oraz promotora pomocniczego prof. dr. Ellen Desmet, w Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie.

Przedłożona mi do recenzji praca została napisana w dyscyplinie: Nauk o polityce i administracji. Pragnę zwrócić uwagę na drobną nieścisłość na stronie tytułowej pracy: w odniesieniu do dyscypliny została wpisana nazwa Instytutu Nauk o polityce i administracji, a nie dyscypliny zgodnie z klasyfikacją ministerialną.

Zgodnie z wytycznymi z pisma przewodniego, otrzymanymi wraz z rozprawą doktorską i dokumentami, w recenzji formuję: opinię ogólną, złożoną z czterech ocen częściowych, na które złożyły się następujące kryteria:

- 1) oryginalność rozwiązania problemu naukowego;
- 2) struktura pracy i język rozprawy doktorskiej
- 3) ocena ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta;
- 4) umiejętności i nabyte kompetencje Doktoranta do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej.

W recenzji wprowadzam także kilka uwag, pomocnych do przygotowania rozprawy do druku oraz komentuję wybór i wykorzystanie literatury przedmiotu. Na koniec, formuję konkluzję.

Opinia ogólna

Rozprawę doktorską „*Economic refugees: an analysis of persecution and cross-border displacement in the new global era*” / Uchodźcy ekonomiczni: analiza prześladowań i przesiedleń transgranicznych w nowej globalnej erze, przygotowaną przez Pana Shepherd Mutsvara przeczytałam z dużym zainteresowaniem.

O wartości i wadze rozprawy decydują przede wszystkim aktualność tematu, jego znaczenie, które – patrząc na trendy i problemy ery globalnej, by odwołać się do tytułowego określenia, będzie jeszcze rosnąć. „Organizacja Narodów Zjednoczonych poinformowała niedawno, że ponad 270 milionów ludzi zostało sklasyfikowanych jako migranci międzynarodowi, czyli osoby, które celowo lub niedobrowolnie zmieniły kraj pochodzenia. Międzynarodowy zasób migrantów pomaga w oszacowaniu „całkowitej liczby międzynarodowych migrantów obecnych w danym kraju w określonym momencie”. Z danych ONZ wynika, że spośród 270 mln międzynarodowych migrantów Europa przyjmuje największą liczbę migrantów.” (s. 39).

Autor pracy, Pan Shepherd Mutsvara posiada tytuł Bachelor of Laws (LL.B) na Uniwersytecie Południowej Afryki, a także tytuł Master of Laws (LL.M – Public International Law) uzyskany na Uniwersytecie Londyńskim. Pan Shepherd dodatkowo ma doświadczenie dydaktyczne, które zdobywał zarówno w szkolnictwie średnim, jak i wyższym. Autor rozprawy problematykę migracji zna nie tylko z teorii, ale przede wszystkim z praktyki. Współpracuje bowiem naukowo z Refugee Law Initiative i jest członkiem grupy badawczej w Kaldor Centre for International Refugee Law (Africa Research Group).

Rozprawa doktorska – powstała w wyniku realizowanego projektu badawczego „Uchodźcy ekonomiczni: analiza prześladowań i wysiedleń w nowej erze globalnej”, współfinansowanego ze środków Szkoły Doktorskiej w UP z Krakowa oraz przez profesor Joannę Bar (UP) i profesor Ellen Desmet z Uniwersytetu w Gandawie.

Autor, w swojej rozprawie, podejmuje bardzo ważny i niezwykle aktualny temat emigracji z powodów ekonomicznych. Przede wszystkim skupia się na emigracjach z Afryki, ale nie ogranicza jedynie do nich. Autor wykorzystuje kilka perspektyw teoretycznych i metodycznych, co jest jak najbardziej zrozumiałe i wynika ze złożoności i wielowymiarowości podjętej problematyki.

1) Oryginalność rozwiązania problemu naukowego

Punktem wyjścia do badań Autora pracy jest fakt, że sytuacji migrantów ekonomicznych nie reguluje ani Konwencja dotycząca statusu uchodźców z 1951 r., ani Protokół jej towarzyszący z dnia 31 stycznia 1967 r.. Te właśnie definicje sformułowane w powyższych dokumentach stały się podstawą prawa azylowego Unii Europejskiej.

Autor formułuje podstawowe pytanie badawcze: „*w jaki sposób międzynarodowe prawo uchodźcze uwzględnia/ powinno uwzględniać sytuację osób uciekających z kraju pochodzenia z powodu trudności ekonomicznych?*”. Za sformułowaniem pytania w takim brzmieniu przemawia stały wzrost liczby osób przemieszczających się w Afryce i poza tym kontynentem, spowodowany pogarszaniem się sytuacji życiowej tych osób, przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym. Autor twierdzi (i to również powinna być też pracy), że obecna sytuacja tych osób świadczy o problemie systemowym i jest jak pisze „produktem wymuszonego porządku światowego”.

Według Pana Shepherd Mutsvary, dowodem, który pozwolił zweryfikować tę tezę jest przeprowadzone przez Niego badanie „ukrytego wpływu programów liberalizacji gospodarczej na prześladowania i transgraniczne przesiedlenia w Afryce Subsaharyjskiej”. Taki przegląd pozwolił Autorowi na pozytywne zweryfikowanie powyższej tezy.

Innym, niezwykle cennym, materiałem badawczym, dostarczającym nam wielu merytorycznych informacji są analizy studiów przypadków, znajdujące się w pracy. Przy użyciu tej metody została zbadana relacja pomiędzy Erytreą, państwem, skąd pochodzą uchodźcy i Ugandą, jako państwem przyjmującym uchodźców.

Autor pisze sam tak (cytat z polskiego abstraktu): „*Sytuując Erytreę (kraj wysyłający uchodźców) i Ugandę (kraj przyjmujący uchodźców) jako główne studia przypadków, kreowane jest empiryczne stwierdzenie, że liberalizacja gospodarcza stała się poważną formą prześladowań ekonomicznych, które urzędnicy ds. ustalania statusu uchodźców (RSDO) powinni wziąć pod uwagę przy ocenie wniosków o azyl.*

Chciałabym zwrócić uwagę na pierwszą frazę tej wypowiedzi. „*Sytuując Erytreę (kraj wysyłający uchodźców) i Ugandę (kraj przyjmujący uchodźców) jako główne studia*

przypadków). Takie sformułowanie problemu odbiera sprawczość jednostkom (obywatelom) („kraj wysyłający uchodźców”), a oddaje ją państwu. Sam termin kraj (użyty w polskim streszczeniu) jest niefortunny, czy wręcz niepoprawny, bowiem Autor pisze o kompetencjach przynależnych państwu, czy instytucjom państwowym. Zwracam na to uwagę tym bardziej, że praca pisana jest w dyscyplinie nauk o polityce i administracji.

W obecnym światowym porządku – jak dowodzi Doktorant- „uchodźcy” potraktowani są instrumentalnie, niczym przedmioty, a nie podmioty tych działań. Czy nie mają oni żadnej woli, mocy w tym procesie? Czy są jedynie jego bezwolną częścią? Tak wynika z rozprawy i przyjętej tezy, że migracje ekonomiczne z Afryki, są konsekwencją (post) kolonialnego neoliberalnego porządku. Z badań Autora wynika, że „uchodźcy ekonomiczni” są nie tylko określani jako niezastępujący na ochronę, ale także nie są uprawnieni do ochrony prawnej jako uchodźcy. Jak wielokrotnie podkreśla Pan Shepherd Mutsvara, nie jest to właściwe podejście, gdyż większość uchodźców i osób ubiegających się o azyl pochodzi z państw defaworyzowanych, charakteryzujących się niestabilną sytuacją polityczną, wysokim poziomem ubóstwa.

2) Struktura pracy i język rozprawy doktorskiej

Praca jest napisana inaczej (przede wszystkim pod względem struktury, przygotowania bibliografii, umiejscowienia spisów tabel. Strukturę pracy uznaję za prawidłową, choć nie standardową. Praca rozpoczyna się od dedykacji, podziękowań, spisu tabel, spisu traktatów, listy skrótów. Są one przygotowane prawidłowo. Może jedynie zaskakiwać ich umieszczenie na początku pracy, gdyż zazwyczaj umieszczane są na końcu rozprawy.

W przypadku publikacji pracy, warto zastanowić się nad przeniesieniem spisów z początku na koniec pracy. Polecałabym również ujednolicenie stylu pisania: Autor czasami pisze w 1 osobie liczby pojedynczej, czasami bezosobowo (zrobiono, zbadano).

Autor – w oświadczeniu informuje, że w pracy wykorzystuje swoje wcześniejsze prace. Są to następujące pozycje:

- Shepherd Mutsvara, 'Reflexive Narrative on Identity and Exclusion of the Zimbabwean Child in the Diaspora: "The Odd-Looking Fellow"' in Shoba Arun and others (eds), *Global Migration and Diversity of Educational Experiences in the Global South and North* (Routledge 2023)
- Gorret Kugonza and Shepherd Mutsvara, 'Psychosocial Support and Protection for Refugee and Host Communities in Uganda: A Needs Assessment' (2022) 35 *Afrika Focus* 5.
- Shepherd Mutsvara, 'When the Periphery Comes to the Centre: Mapping out the Securitarian Approach to Migration in Poland' (2022) 12 *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate* 152.

We wstępie (o objętości 25 stron) Autor wprowadza do tematu pracy i uzasadnia jego wybór. Przedstawia cel pracy i pytania badawcze, a także sygnalizuje metodykę rozprawy (której więcej miejsca poświęca w rozdziale 2 i uzasadnia wybór struktury. Autor dokonał podziału na 3 części oraz na 7 rozdziałów, mniej więcej o podobnej obszerności. Taki podział uważam za jak najbardziej zasadny. Podział na trzy części porządkuje nam wymiary analizy: ekonomiczny, prawny, a na koniec – prezentacja wyników wybranych analizy studiów przypadku.

Część I „Sub-Saharan fiscal landscape: An appraisal of the effects of economic liberalization on refugee movement”/ *Krajobraz fiskalny Afryki Subsaharyjskiej: ocean wpływu liberalizacji gospodarczej na ruch uchodźców* (s. 25-112), obejmuje dwa rozdziały. Są to: Rozdział 1. „Economic Liberalization and the impact on refugee movements in Africa” oraz Rozdział 2. *Research methodology, theoretical framework, process and production.*/ *Metodyka badań, ramy teoretyczne, proces i produkcja.* Doktorant dobrze zakreślił i zdefiniował kontekst ekonomiczny, będący wynikiem politycznych decyzji, Afryki Subsaharyjskiej. Wprowadził podstawowe kategorie badawcze, ramy teoretyczne pracy.

Część II. *The legal framework: Economic hardship as persecution in a contemporary world*/ *Ramy prawne: Trudności ekonomiczne jako prześladowanie we współczesnym świecie*, obejmuje dwa kolejne rozdziały. Rozdział 3 „Current protection for economic refugees under international refugee and human rights law” / *Aktualna ochrona uchodźców ekonomicznych na mocy międzynarodowego prawa*

uchodźczego, wyjaśnia aktualną ochronę uchodźców ekonomicznych w świetle aktualnych regulacji prawnych. W Rozdziale 4. Re-interpreting the refugee definition: the efficacy of a Framework Convention/ Reinterpretacja definicji uchodźcy: skuteczność Konwencji Ramowej, Doktorant bada istniejące uniwersum definicyjne dotyczące uchodźców. To ważna, a wręcz bazowa część pracy, bo stanowi punkt wyjścia do dalszych analiz. Konsekwencją takiego podejścia definicyjnego jest dominacja neoliberalnej agendy w dyskursie (zawierającej, takie kluczowe kategorie jak: bezpieczeństwo granic, bezpieczeństwo wewnętrzne i interes narodowy). W takim podejściu krytyka ruchów migracyjnych pojawia się wtedy, gdy są one postrzegane jako zagrożenie („peryferia dążą do znalezienia się w centrum”). Nie bierze się pod uwagę faktu, że uchodźcy ekonomiczni są zmuszani do ucieczki ze swoich państw, w wyniku negatywnych zjawisk społeczno-ekonomicznych, będących wynikiem realizacji polityki gospodarczej, której ramy i zasady zostały narzucone, nie biorą zatem pod uwagę specyfiki państw i regionów. Neoliberalne podejście legitymizuje pozorny, światowy ład.

Część III. Analysing Specific Challenges in Focus Countries/ Analiza konkretnych wyzwań w państwach docelowych zawiera trzy rozdziały merytoryczne, obejmuje trzy rozdziały.

Rozdział 5. Factors impacting on cross-border displacement: the case of Eritrea/ Czynniki wpływające na wysiedlenia transgraniczne: przypadek Erytrei.

Rozdział 6. Refugee borden sharing mechanisms: the case of Uganda/ Mechanizmy podziału obciążeń uchodźczych: przypadek Ugandy

Rozdział 7. Conclusion: towards an inclusive refugee policy and protection/ Konkluzja: w kierunku inkluzywnej polityki i ochrony.

Wybrane do analizy studia przypadków uświadamiają Czytelnikowi jak ważna jest kwestia perspektywy, z której patrzymy na dany problem. Wizerunek Afryki, z perspektywy europocentrycznej jest zniekształcony przez kolonialną przeszłość. Prawdziwe jest zatem twierdzenie Autora o zaburzonym, zniekształconym wizerunku Afryki. Bardzo istotne jest zwrócenie uwagi na język, za pomocą którego opisuje się migracje ekonomiczne. Język – odwołujący się przede wszystkim do kategorii bezpieczeństwa: bezpieczeństwa granic, bezpieczeństwa wewnętrznego i interesu

narodowego, buduje wrażenie, że to migranci stanowią zagrożenie. Taki język opisu, kładący nacisk na bezpieczeństwo granic, bezpieczeństwo wewnętrzne i interes narodowy, wprowadza do dyskursu od razu nacechowane negatywnie spojrzenie na ruchy migracyjne. Co więcej, ma to wpływ na prawne podejście do migracji i wypracowywane regulacje prawne. Powyższa sytuacja – zaowocowała – zdaniem Autora przygotowaniem prawa krajowego zgodnego z neoliberalnym przekazem o bezpieczeństwie granic i zakazie wstępu. Jak pisze Autor (i nie sposób się z tym nie zgodzić) *„Chociaż jest to kamień węgielny suwerenności, surowe środki są przejawem brutalnej władzy, która wykorzystuje zasadę suwerenności narodowej do utrzymania władzy kolonialnej.”* Dodałabym tutaj przedrostek postkolonialnej.

Nie bierze się pod uwagę faktu, że uchodźcy ekonomiczni są często zmuszeni do opuszczenia swoich państw przez szereg czynników społeczno-ekonomicznych. Doktorant popiera swoją argumentację m.in. odwołaniem do Giannacopoulos (2014), który argumentuje, że *„troska suwerennych państw o zabezpieczenie granic w imię bezpieczeństwa, wydajności i interesu narodowego zakłada, że pewna mobilność ludzi wymaga infrastruktury prawnej, aby ją ograniczyć. W ten sposób kategorie migrantów jawią się jako pożądane lub niepożądane, a tym samym oczyszczają przemoc wojny.”* Neoliberalna polityka w większości państw afrykańskich jest przyjmowana jako nadzieja i recepta na skuteczną restrukturyzację gospodarek, na wzór uprzemysłowionej Północy.

Na końcu pracy, Autor umieścił wymagane oświadczenia, a także 7 aneksów, zawierających: kwestionariusz wywiadu, kwestionariusz wywiadu w języku Tigrinya, wytyczne do wywiad z uchodźcami z Erytrei, wytyczne do wywiadu eksperckiego w Erytrei, wytyczne do wywiadu eksperckiego w Ugandzie, wytyczne do wywiadów w grupach focusowych oraz ankietę online.

Całość zamyka obszerna, bo zajmująca aż 48 stron (!) bibliografia. Doktorant sięgnął po liczne pozycje naukowe w języku angielskim. Widać, że wybór został dokonany w sposób przemyślany i celowy: począwszy od pozycji klasycznych już, aż do tych najbardziej współczesnych, uwzględniający regulacje prawne. Praca liczy 300 stron. Ważnym materiałem w pracy, choć nieliczne - są zdjęcia - obrazujące kontekst, o którym Autor pisze.

3) Ocena ogólnej wiedzy teoretycznej Doktoranta

Wiedza teoretyczna Doktoranta jest szeroka, a jednocześnie weryfikowana danymi z badań terenowych, czy też samowiedzą, wynikającą ze znajomości kontekstu kulturowego. Rozprawa dowodzi, że Autor daje priorytet czynnikom ekonomicznym, jako decydującym o migracjach. W pracy obecne są różne perspektywy, m.in. marksistowska, krytykowana – neoliberalna, która m.in. legitymizuje nierówności i jednokierunkowość w zakresie migracji. Autor przytacza na poparcie tego, argumentację Davisona i Shire'a (2015): *„Zakłada się, że ludzie z bogatego Zachodu mogą wyjechać, dokąd chcą, ale biedni w większości pozostaną tam, gdzie są. Najlepszym przykładem tego jednokierunkowego spojrzenia na migrację jest niewidoczność w wielu współczesnych dyskusjach masowych migracji Europejczyków/białych osadników w XIX wieku, zwłaszcza do Ameryki Północnej i Południowej, na Antypody (s. 32)*

Doktorant tytułowe pojęcie „the new global era” traktuje jako oczywiste, nie próbując go definiować. Warto, w przypadku publikacji pracy (co zdecydowanie polecam), uzupełnić ten aspekt. Polecam m.in. [How to Construct a New Global Order \(harvard.edu\)](https://www.harvard.edu), autorstwa Dani Rodriki, Stephena Walta, z Harvard Kennedy School April 2021.

Autora wykazał w pracy nie tylko znajomość wielu perspektyw teoretycznych, ale również erudycję i samodzielność intelektualną w formułowaniu tez. Warto zwrócić uwagę na ich mocne osadzenie w literaturze przedmioty, czego dowodem są rozbudowane i liczne przypisy.

4) Ocena umiejętności i kompetencji Doktoranta do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej.

Moja ocena dotycząca umiejętności i kompetencji Doktoranta do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej jest również więcej niż pozytywna. Autor prawidłowo sformułował pytania badawcze, dokonał ciekawego doboru literatury przedmiotu. Udowodnił, że radzi sobie bardzo dobrze z różnorodnymi metodami badawczymi. Prawidłowo, zgodnie z zasadami metodologii, zaplanował i przeprowadził analizę studiów przypadku.

Czytając pracę, widać oryginalny styl Autora, czuć również wielkie zaangażowanie w podjęty temat. Nie ma tutaj chłodnego patrzenia z dystansu na badany problem, ale sugestywne przedstawianie palącego problemu migracji. Ta praca uwrażliwia nas bardzo aktualne wyzwanie, przed którym stają nie tylko współcześni decydenci polityczni, ale również – poniekąd wszyscy obywatele.

Niniejsza rozprawa jest dowodem na to, że została napisana przez wnikliwego i dojrzałego badacza, dysponującego wiedzą z „wewnątrz” (zarówno jeśli idzie o sens geograficzny), jak i uzyskane informacje w procesie badawczym.

Autor analizował dane zastane, jak i pozyskane w wyniku badań własnych, zastosował triangulację metod badawczych: m.in. analizę krytyczną regulacji prawnych, jak również krytyczny przegląd literatury przedmiotu. Zaprojektował i zrealizował badania z użyciem metod jakościowych (wywiady, wywiad eksperckie). W aneksach dołączył wytyczne do wywiadów, co pozwala potwierdzić poprawność ich przeprowadzenia.

Doktorant przygotował rozprawę bardzo poprawnie pod względem formalnym.

Wielką zaletą pracy jest jej aplikacyjny charakter. Bowiem Autor zastosował podejście wielowymiarowe w celu opracowania wytycznych dla Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców (UNHCR) dotyczących uchodźców uciekających przed trudnościami ekonomicznymi. Autor przedstawił dalsze wytyczne dotyczące tego, w jaki sposób można badać zasady podziału obciążeń jako sposób na określenie polityki gospodarczej, która sprawi, że obozy dla uchodźców będą rentowne ekonomicznie.

Konkluzja

Rozprawę przeczytałam z wielkim zainteresowaniem i uznaniem dla rzetelności badawczej, dociekliwości naukowej Badacza. Praca ta jest wynikiem rzetelnie przemyślanych i przeprowadzonych badań oraz bardzo rozległego, ale precyzyjnie dobranego, przeglądu literatury przedmiotu. Widać prawdziwe i głębokie zainteresowanie Autora podjętym tematem.

Rozprawa dowodzi, że Autor wykazał ogólną wiedzę teoretyczną w obszarze nauk społecznych, dyscyplinie naukowej: nauki o polityce i administracji.

Zaplanowane, jak i zrealizowane badania, z użyciem różnych perspektyw i triangulacji metod badawczych, sposób prezentacji ich wyników stanowią potwierdzenie umiejętności Doktoranta do samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Pragnę zadać Autorowi dwa pytania, na które będzie miał okazję odpowiedzieć w czasie obrony pracy:

1. Jakie teoretyczne inspiracje towarzyszyły Autorowi odwołując się do pojęcia „the new global era” / nowy światowy porządek? Jak Autor rozumie tę kategorię?
2. Jakie trudności napotkał Autor – podczas prowadzonych badań jakościowych (wywiady focusowe) i jak sobie z nimi poradził?

Przedłożona mi do recenzji praca doktorska w pełni spełnia ustawowe kryteria stawiane przed pracami doktorskimi, określone w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2003 Nr 65 poz. 595 z późn. zm.).

Pracę doktorską napisaną przez Pana Shepherd Mutsvara oceniam jako bardzo dobrą, i wnoszę o kontynuowanie postępowania. Jednocześnie, ze względu na nowatorskie spojrzenie na analizowany problem, rozległe studia literatury przedmiotu oraz na wysoki merytoryczny poziom przeprowadzonych badań, wnioskuję o wyróżnienie pracy.

Małgorzata Mołęda-Zdziech

